

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola

Rózsavölgyi Andrea

Delmár Emil gyűjteménye – „*Exegi monumentum aere perennius*”

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Doktori Iskola vezetője: Dr. Kelényi György, DSc, egyetemi tanár

A Bíráló Bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Passuth Krisztina, DSc, professor emeritus

Hivatalosan felkért bírálók: dr. Fajcsák Györgyi, PhD
dr. Róka Enikő, PhD

Titkár: dr. Gosztonyi Ferenc, PhD, egyetemi adjunktus

Belső tag: dr. Buzinkay Péter, PhD

Külső tagok: dr. Szőke Annamária PhD, egyetemi docens
dr. Ujváry Péter, PhD

Témavezető: dr. Horváth Hilda, PhD

Doktori (PhD) értekezés tézisei

A kutatás célkitűzései

Az alcím Horatius idézet, melyet Delmár Emil, a 20. század első felének kimagasló polgári gyűjtő egyénisége műgyűjteményével és annak sorsával kapcsolatban emleget. Delmár a Szépművészeti, a Magyar Nemzeti és az Iparművészeti Múzeum mellett több külföldi közintézményt is gyarapított számos adománnyal, iparművészeti tanulóknak ösztöndíjat alapított és művészettörténészként is kiváló volt. Nagyszerű gyűjteményt hozott létre első, keleti gyűjteménye után, a 20. század első felében, melynek főbb darabjai kimagasló szobrászati- és iparművészeti alkotások voltak. Ez a gyűjtemény az alapja és egyben témája a disszertációnak.

A disszertáció forrásokra épülő alapkutatás. Fő célja Delmár gyűjteményének és magának a gyűjtőnek minél szélesebb körű bemutatása. Delmár korábbi, keleti gyűjteményét európai szobrászati és iparművészeti gyűjteménye váltotta fel 1910 körül. Ez egyfelől a japán műtárgyak gyűjtésében bekövetkezett paradigmaváltásnak volt köszönhető, másfelől a korabeli múzeumi, szakmai gyűjtés volt inspiratív erejű. Erre a szakmai gyűjtésre Magyarországon Wilhelm von Bode művészettörténész, múzeumigazgató gyakorolt nagy hatást: a gyűjtési irány meghatározásával, a műtárgyak múzeumi, illetve magán szférában való elhelyezésének kidolgozásával, a művészeti ágak egyenrangúvá tételével, valamint hogy a múzeum gyűjtési folyamatába bevonta a magángyűjtőket.

A fő kérdések, amelyekre választ kerestünk, hogy Delmár gyűjtésében, a gyűjtemény összetételének alakulásában, szétesésében, majd jogi rendezésében milyen tényezők játszottak szerepet. Mennyiben formálta ezt a folyamatot Delmár muzeológusokkal, a múzeumi világgal, a „szakmával” kialakított kapcsolata és kapcsolatrendszere, azaz adományai, mecénáskodása, baráti viszonyai Magyarországon és külföldön. A kutatás részét képezte még a gyűjtemény (virtuális) rekonstrukciója, a műtárgyak provenienciájának meghatározása és a gyűjtemény beillesztése a magyar

gyűjteménytörténet folyamatába, valamint lehetséges külföldi kapcsolódási pontjainak bemutatása.

Alapjaiban nem fog Delmár Emilről és gyűjteményéről kialakult kép megváltozni, a cél az volt, hogy a forráskutatással sokkal tisztább és árnyaltabb képet kapjunk a korabeli gyűjtési szokásokról, Delmárról, kapcsolati rendszeréről, gyűjteményéről és ennek sorsáról. A disszertáció e gondolatok mentén igyekszik haladni és bemutatni azt a forrásanyagot, mely mindezt alátámasztja.

A kutatás választott módszerei

A kutatás több módszerrel történt, hiszen interdiszciplináris megközelítéssel lehetséges a téma legteljesebb, több szempontú feldolgozása és bemutatása, mely a műgyűjtéstörténeti kutatások sajátja.

A kutatás alapmódszere a forráskutatás és -feltárás volt magyarországi és külföldi múzeumi adat- és irattárakban, levéltárakban, kutatóközpontokban, egyes múzeumok osztályain. Segítséget nyújtott a korabeli írott sajtó, kiállítási katalógusok, évkönyvek, levelezések, egyéb dokumentációk, fotóanyag és Delmár Emil egyik magyarországi örökösénél fennmaradt iratanyag.

A kutatás másik módszere Delmár kapcsolati rendszerének feltárása volt, mely főként levelezése mentén tárult fel. Ez természetesen nem választható el mereven a fentebb taglalt kutatásoktól. Ezen keresztül rajzolódott ki, hogy Delmár kiknek kérte/kérhette segítségét gyűjteménye kialakításában, kikkel ápolt kapcsolatot, majd ezek a kapcsolatok milyen szerepet játszottak Delmár tárgyainak külföldre kerülésében, illetve a Magyarországon maradt gyűjteményrész sorsának alakulásában.

Az internetes kutatás ma már megkerülhetetlen módszer: online könnyen hozzáférhető, különösen az amerikai múzeumok anyaga. Ez a jelenlegi proveniencia és holokausz kutatások aktualitásának köszönhető.

A könyvári kutatás során a vonatkozó, főként gyűjteménytörténeti irodalom feldolgozása a fentebb már említett forrásokon túl.

A tárgyak proveniencia kutatása is a disszertáció egyik módszere.

A sorok írója szerencsés helyzetben van, hogy Delmár Emil oldalági örökösével sikerült a kapcsolatot felvennie, és többször is találkozni velük. A beszélgetések a letéti tárgyak sorsát és egyéb, családi emlékeket is érintettek, melyek más módon nem kutathatók. Így, a kutatások egyik módszereként az *oral history*-t is meg kell említeni.

Fontos megemlíteni két külföldi ösztöndíjat, melyek nagyban segítették kutatásom. Az első a Klebelsberg Kunó Ösztöndíj volt Bernbe, ahol a Kunstmuseumban Delmár gyűjteményének 1939-40-ben történt kiállításához kapcsolódó eredeti dokumentumokat tudtam megvizsgálni. A másik a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj volt, mely Londonban biztosította számomra a forráskutatás folytatását a Victoria and Albert Museum irattárában és a külföldi gyűjteménytörténet alaposabb megismerését tette lehetővé. Valamint segítséget nyújtott a The Getty Research Institute-ban található további forrásanyag hozzájutásához is.

A magyarországi múzeumokba Delmár gyűjteményéből bekerült műtárgyakat pedig sikerült eredetiben is megtekintennem.

A kutatás főbb megállapításai, eredményei

Delmár Emil gyűjteménye és személyisége több szempontból érdekes és izgalmas a mai kor kutatói, művészettörténészei számára. Egyfelől a források gazdagsága miatt, mely lehetővé teszi nemcsak a gyűjtemény és ennek alakulása, hanem a kor jobb megértését is, egyben rávilágít a gyűjtemény kialakulását segítő tényezőkre, körülményekre.

Eddig feltáratlan volt Delmár családi háttere, neveltetése, melyet eddig nem ismert levéltári források: névváltoztatási kérelem, hagyatéki leltárok, végrendeletek alapján sikerült rekonstruálni.

Delmár kapcsolatrendszere a kor múzeumi embereivel a családban és külföldi múzeumokban őrzött levelekből rajzolódik ki. Ezeknek a feltárása elsődleges fontosságú volt ahhoz, hogy Delmár szakmai gyűjtésének indíttatásáról képet kaphassunk, melyről eddig csak felszínes ismereteink voltak.

Ezeknek a kapcsolatoknak köszönhető Delmár kezdeti keleti-tárgy-gyűjtésének átalakulása és gyűjteményezése irányának megváltozása. A korban Wilhelm von Bode

írásai, kiállításai, szerzeményezésének módja közvetítették szellemiségét, szakértői tudását, mellyel ebben az időben nagy hatást gyakorolt mind a gyűjtőkre, mind a szakmai körökre Magyarországon is, így Radisics Jenőre, Csányi Károlyra, Petrovics Elekre és Meller Simonra, más-más módon. Ők nyújtottak mintát és segítséget Delmárnak, aki nyitott volt a múzeumi értékrendet, „standardot” követő tudatos gyűjtőtevékenység felé. Erre ugyancsak levelezésekből, múzeumi évkönyvekben és a korabeli sajtóban megjelent írásokból lehetett következtetni, valamint a külföldi szakirodalom és aukciós katalógusok tanulmányozása alapján rajzolódott ki ez a folyamat. Ez szervesen összefüggött avval, hogy Delmár országos múzeumaink donátora lett, valamint az iparművészeti iskola mecénása a volt növendékek számára létrehozott alapítványa révén. Ez utóbbi tevékenysége eddig teljesen ismeretlen volt a tudományos diskurzusban.

A gyűjtemény feltárásához elengedhetetlenek voltak a külföldi ösztöndíjak, melyek segítettek az utólagos források felkutatását, valamint a gyűjtemény külföldön való szétesésének folyamatát rekonstruálni.

A gyűjteményben reneszánsz és barokk kisbronzok, reneszánsz plakettek, eredeti kőmodellek, középkori fa nagyplasztikai alkotások, reneszánsz és barokk domborművek voltak. Egyedülálló volt magyarországi viszonylatban iparművészeti-: szőnyeg-, bútor-, porcelán-, elefántcsont-, kerámia-, textil-, miseruha- és ötvös gyűjteménye is. Delmár gyűjteménye számos kiállításon szerepelt a korban és számos neves muzeológus írt tanulmányt gyűjteménye összetételéről és egyes tárgyairól. Ezek a szakmai kapcsolatok később volt, hogy barátsággá alakultak, mint Csányi Károllyal, Meller Simonnal és Hoffmann Edith-tel, melyek újabb adalékként szolgáltak eddigi ismereteinkhez.

Delmár tevékenységéből egyértelműen következik, hogy gyűjteményét hazájának szánta. Kedvenc költőjének, Horatiusnak sorai ezt híven tükrözik: *Exegi monumentum, aere perennius*. Abban, hogy gyűjteménye együtt maradjon sajnos a második világháború és előzményei megakadályozták.

Delmár emigrációba kényszerült és megkezdődött a gyűjtemény szétesése. A gyűjtő műtárgyaitól, megélhetése érdekében főként műkereskedők segítségével megvált és elsőrangú külföldi, nagyrészt amerikai múzeumok számára értékesítette darabjait, mely folyamatnak a feltárása eddig még nem történt meg. A gyűjtemény Magyarországon maradt részének, ezen belül is a múzeumi letéti tárgyak tulajdonviszonyának kisebb

botrányoktól sem mentes, jogi rendezése után a műalkotások nagy része közgyűjteményekben maradt, a Szépművészeti és Iparművészeti Múzeumban. Ennek részletes tárgyalására sem kerülhetett eddig sor a kényes jogi- és személyiségi problémák miatt.

Végül a gyűjtemény tárgyainak örökléte mégiscsak megvalósult, ha kissé sajátosan is: Delmár gyűjteményének nagy része közintézményekben található, de nem egységben, hanem a gyűjtő által elképzelt és kialakított kontextusból kiragadva.

Publikációk a témában

Delmár Emil magángyűjteménye svájci források tükrében. In: *Lymbus*. Főszerk. Ujváry Gábor. Budapest, Magyar Országos Levéltár, Országos Széchenyi Könyvtár, 2009. 221-230.

A Delmár-gyűjtemény felbomlása. In: *Lymbus*. Főszerk. Ujváry Gábor. Budapest, Magyar Országos Levéltár, Országos Széchenyi Könyvtár, 2010. 271-282.

Delmár Emil műgyűjtő művészettörténeti kapcsolatai. In: *Ars Perennis*. Szerk. Tüskés Anna. Budapest, CentrArt Egyesület, 2010. 177-181.

20 Years in Emigration – Emil Delmár and the Disintegration of His Collection. In: *Studies on Art and Architecture in Hungary*. Ed.: Anna Tüskés. Budapest, Association CentrArt, 2012. (in print) – publikálás alatt